

gezet in de stuurcabine van de elektrische kraan met enkele hefboomen onder zijn bereik, de lading en ontlading van een schip te bewerkstelligen, dan de goederen in moeizamen arbeid zelf van het schip op den wal te brengen of omgekeerd. En, wat den arbeid aan loopenden band en automatische draaibank aangaat, om slechts een enkel voorbeeld te noemen, hier staan wij nog in het midden van een ontwikkelingsproces der mechanisatie; dit geestdoodende werk zal op den duur worden overgenomen door de machine; dit zijn kinderziekten der mechanisatie. Het is maar goed, dat Dessauer zich hier niet verder in verdiept, want men voelt dat het dan verkeerd zou gaan. Het is duidelijk, dat bij voortgezette mechanisatie tot het einde, dat Dessauer voor oogen staat, inderdaad de geestdoodende fabrieksarbeid tot het verleden zou behooren, maar tevens zou de arbeider nog slechts naar de fabriek gaan om te zien hoe de machine het doet. Overigens, ik geloof niet dat het zoover zal komen. Wij kunnen gerust aannemen, dat in de Fordfabrieken de mechanisatie practisch tot het uiterste is opgevoerd, en daar is geen sprake van algeheele vervanging van arbeiders door de automatische machine. Naar de mate, waarin de automatisering verder voortschrijdt, wordt zij duurder, zoodat op zeker oogenblik de voordeelen, verbonden aan algeheele automatisering, niet opwegen tegen de kosten. Zoo is het dan ook bij Ford en in andere autofabrieken, waar de arbeid van duizenden is teruggebracht tot de meest eenvoudige handgrepen. Hieruit volgt, dat het aandeel van den arbeider in het productieproces in de toekomst zal komen op het niveau van practisch geautomatiseerde lichaamsbewegingen, en eigenlijk zijn wij in tal van bedrijven reeds zoover.

Wat de massaproductie in het algemeen aangaat wijst Dessauer op het „hooge ethische doel”, dat daarbij wordt nagestreeft. De werkman kan op deze wijze zich inschakelen in den zaakdienst en werkzaam zijn in het belang van een groot aantal ongeziene werelden, medemenschen, die hij op deze wijze kan voorzien van hunne noodzakelijke behoeften. Dessauer er ook overtuigd van de noodzakelijkheid der rationalisatie, met het oog op de verzorging van het sterk toenemende aantal wereldbewoners. Dit klinkt niet erg overtuigend, ook niet uit den mond van Lilje, als deze laatste met instemming een anderen schrijver citeert: „Wir können die Rationalisierung vermeiden — aber bei Strafe des Verhungerns”¹⁾. Het feit, dat een te klein aantal arbeiders bezig is te veel te produceren, leert ons wel anders. Het is veel meer zóó, dat het tot in het matelooze opgevoerde productieproces in stand gehouden wordt door een fatale wisselwerking tusschen ondernemers eenerzijds en publiek anderzijds. Op welke wisselwerking ik nog terug kom.

¹⁾ Das Tech. Zeitalter, pag. 139.